

१. पृष्ठभूमि:

लागूऔषधको दुर्व्यसन तथा अवैध ओसारपसार बहुपक्षीय सरोकारको विषय हो। यो समस्या कुनै स्थान, मुलुक वा क्षेत्र विशेषको समस्या मात्र नभई विश्व मानव समुदायकै सामुहिक समस्याका रूपमा प्रकट हुँदै आएको छ। विश्वका सबै जसो राष्ट्र यस समस्याबाट अछुतो रहन सकेका छैनन्। नेपालमा सन् १९६० को दशकको सुरुवातमा तथा कथित हिप्पी संस्कृतिको आगमनका कारण समेत लागूऔषध दुर्व्यसनको समस्या जटिल हुँदै गएको देखिन्छ। नेपाल राज्यमा लागूऔषध प्रयोगकर्ताहरूको संख्या आज भन्दा १० वर्ष अगाडि नै पचासहजार नाघिसकेको अनुमान गरिएकोमा बाहेको अव्यवस्थित शहरीकरण, बसाइँसराइ संगठित आपराधिक सञ्जालको प्रभाव बृद्धि, तथाकथित आधुनिकीकरणको विस्तार, आर्थिक कारणले हालका दिनमा यो संख्या निकै बढ्न गएको अनुमान गर्न सकिन्छ। काठमाडौँ उपत्यका, पोखरा, धरान लगायतका शहरी क्षेत्र र खासगरी नेपाल-भारत सीमावर्ती शहरहरूमा यो समस्या बाढ्दो मात्रामा रहेको पाइन्छ। खासगरी जोखिम समूहका युवायुवतीमा लागूऔषधको दुरुपयोग तथा दुर्व्यसनको प्रकृति बढिरहेको पाइन्छ भने विगतमा गाँजा, चरस र हेरोइनको सेवनमा सिमित रहेका लागूऔषध प्रयोगकर्ताहरूले सन् १९९० को दशकको सुरुवात सँगै सुईको माध्यमबाट समेत लागूऔषध प्रयोग गर्न थालेको पाइन्छ। बाहुऔषधीय प्रयोग र दुर्व्यसन गर्ने विधिमा आएको परिवर्तनका कारण लागूऔषध प्रयोगकर्ताहरू कठोर, रक्तशून्यता, हेपेटाइटिस, यौनजन्य रोग र एच.आई.भी. एड्स जस्ता खतरनाक रोगबाट संक्रमित हुने क्रम बढ्दै गएको छ। समग्रमा एच.आई.भी.को संक्रमणको अनुपात सुई प्रयोगकर्ताहरूमा बढी देखिएकाले उनीहरूद्वारा लागूऔषध प्रयोगकर्ताहरूको समूह, आफ्नै परिवार र अन्य व्यक्तिहरूमा एच.आई.भी. को संक्रमण गर्ने संभावना बढेको छ।

शहरी क्षेत्रका महिलाहरूमा समेत लागूऔषध दुर्व्यसनको समस्या बढिरहेको छ। दुर्व्यसनको लतमा फसेका महिलाले पारिवारिक र सामाजिक बहिष्कारको सामना गर्नु पर्ने भएकोले उनीहरूले यस विषयमा कसैलाई पनि जानकारी गराउँदैनन्। अधिकांश महिला लागूऔषध प्रयोगकर्ताहरूले आफ्नो लतलाई निरन्तरता दिन बेह व्यापार र लागूऔषधको कारोबारलाई आफ्नो आयको माध्यम बनाएको समेत पाइन्छ। त्यसैले महिला लागूऔषध प्रयोगकर्ता यौनकर्मीहरूमा एच.आई.भी. संक्रमण उल्लेखनीय रूपमा बढिरहेको विभिन्न अध्ययनहरूले स्पष्ट गरेको छ। उपचार र पुनर्स्थापन लगायतका सेवा नपाएर समस्या उपचार गर्ने गरेकाले उनीहरूको विषयमा पर्याप्त सूचना र जानकारी प्राप्त गर्नमा कठिनाई देखिएको छ।

सन् १९६० को दशकको उत्तरार्द्धसम्म लागूऔषध (Narcotics) को दुरुपयोग तथा ओसारपसार केही अफिमजन्य खाकी औषधि र मनोद्वेषक औषधि (Psychotropic Medicines) मा मात्र सीमित रहेकोमा सन् १९९० को दशकको सुरुवातदेखि लागू तथा मनोद्वेषक औषधि (Narcotic and Psychotropic Medicine) को दुरुपयोग युवा युवतीमा बढ्दै गएको पाइन्छ। सजिलै उपलब्ध हुने, कम मूल्य पर्ने र लामो समयसम्म असर रहिरहने भएकोले लागूऔषधको दुर्व्यसन बढ्दै गएको देखिएको छ।

अवैध गाँजा लगायतका खेती तथा लागूऔषधको ओसारपसार र बेचबिखन रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्ने कानुन कार्यान्वयन

निकायहरू क्रियाशील रहेका भएता पनि यस समस्याको निराकरण हुन सकेको पाइन्न र समस्या भन्नुभन्नु जटिल हुँदै गएको प्रतीत हुन्छ। लागूऔषधको अवैध ओसारपसारमा संलग्न संगठित गिरोहको गतिविधि सीमावर्ती क्षेत्रमा भन्नु बाहेकै भएको देखिन्छ। स्थानीयस्तरमा उपभोग हुने वा नेपाल हुँदै अन्य मुलुकमा अवैध ओसारपसार हुने हेरोइन स्वतन्त्रता र हवाईमा हुँदै नेपालमा आउने गरेको पाइन्छ। अफिमको उत्पादन तथा ओसारपसारको मुख्य केन्द्र मालिपोको गोल्डेन ट्रांगल (Golden Triangle) र गोल्डेन क्रसेन्ट (Golden Crescent) नजीक रहेको नेपालको भौगोलिक अवस्थितिका कारण पनि अन्तर्राष्ट्रिय संगठित गिरोह (Drug Mafia) ले अवैध कारोबारको पारवहन विन्धुका रूपमा नेपालको भूमिलाई प्रयोग गरिरहेका र भविष्यमा अझ बढी गर्नसक्ने सम्भावना प्रबल देखिन्छ।

२. नीतिको औचित्य

दुर्व्यसनको लतमा क्रिशोरकिशोरीको बाढ्दो संलग्नता, बाहुऔषधीय प्रयोगमा बृद्धि, सुईबाट दुर्व्यसन गर्ने बाढ्दो प्रकृति एवं लागूऔषध प्रयोगकर्तामा बाढ्दो एच.आई.भी. लगायतका यौनजन्य संक्रमण र आपराधिक कृत्यकलापमा भएको बृद्धिले समस्यालाई अझ गहन र जटिल तुल्याएको छ। यस मानवीय समस्याको निराकरण समयमै गर्न नसकेपछि राष्ट्रले उत्पादनशील र श्रृजनशील युवा जनशक्ति गुमाउनुका साथै अपराधिक क्रियाकलाप पनि बढ्न जाने भएकोले उपयुक्त उपायको खोजि तथा अवलम्बन गर्नुका साथै सामुहिक शक्ति निर्माण गर्नु आवश्यक भएको छ। यस प्रयोजनका निमित्त लागूऔषधको उत्पादन तथा ओसारपसारको बढ्दो स्वरूप तथा प्रवृत्तिलाई नियन्त्रण गर्न क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको भावना अनुसरण कानुनको निर्माण तथा परिमार्जन गरी कानुन कार्यान्वयनलाई अझ बढी सुदृढ, सक्षम र साधन सम्पन्न तुल्याउन अपरिहार्य भएको छ।

लागूऔषध नियन्त्रण राष्ट्रिय नीति, २०४२ को कार्यान्वयन भएको एक दशक वित्तिसकेको छ उक्त नीतिले बाढ्दो र जटिल दुर्व्यसन् समस्यालाई अपेक्षाकृत रूपमा निराकरण गर्न नसकेको, नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिमा गरेका प्रतिबद्धतालाई कार्यान्वयन गर्ने प्रभावकारी राष्ट्रिय संयन्त्र समेत निर्माण गर्नु पर्ने एवं लागूऔषध प्रयोगकर्ताको मानव अधिकारको संरक्षण गर्दै हालका बचबहालमा लागूऔषधको प्रयोगमा देखिएको विविधकृत जटिलतालाई स्वोधन गर्न सक्ने गरी मौजूदा नीतिमा समय सापेक्ष सुधार तथा परिमार्जन गर्नुपर्ने आवश्यकता सबै सम्बद्ध पक्षबाट महसुस गरिएको छ। यस स्थितिमा नयाँ समस्या तथा चुनौतीको निराकरण तथा आत्मसात गर्नु पर्ने आवश्यकता तथा प्रतिबद्धतालाई समेट्ने गरी मौजूदा लागूऔषध नियन्त्रण नीतिलाई स्पष्ट, पारदर्शी र व्यावहारिक एवं कार्यान्वयन योग्य बनाई सहकार्यात्मक सफलता प्रदान गर्न यसलाई परिष्कृत तथा परिमार्जित तुल्याउन बाञ्छनीय भएको छ।

३. नीतिको दीर्घकालीन दृष्टिकोण (Vision)

प्रस्तुत नीतिको दीर्घकालीन सोचका रूपमा “लागूऔषध दुर्व्यसन रहित स्वस्थ र समुन्नत समाजको प्रतिष्ठा” रहने छ।

४. नीतिको षट्पक्ष

- लागूऔषधको अवैध खेती, उत्पादन, ओसारपसार र बेचबिखनको रोकथाम तथा नियन्त्रण गरी यससँग सम्बन्धित अपराधमा कमी ल्याउने।
- जोखिम समूहमा लागूऔषध दुर्व्यसनको प्रयोग (Incidence of drug abuse) लाई न्यूनिकरण गर्ने।
- गुणस्तरीय, भरपर्दो एवं विश्वव्यापीय उपचार तथा पुनर्स्थापन सेवामा लागूऔषध प्रयोग कर्ताहरूको पहुँच बढाउने।
- दुर्व्यसनका कारण लागूऔषध प्रयोगकर्ता, उसको परिवार र समुदायमा एच.आई.भि., हेपेटाइटिस, यौनजन्य रोग जस्ता संक्रमणको जोखिमलाई नियन्त्रण र न्यूनिकरण गर्ने।
- लागूऔषधको रोकथाम तथा नियन्त्रणसँग प्रत्यक्ष एवं परीक्षण रूपमा सरोकार राख्ने अन्य नीतिहरू बीच तादात्म्यता कायम राख्ने।
- लागूऔषधको रोकथाम तथा नियन्त्रणको कार्यमा सहकार्य र साझेदारीसहितको व्यापक सहभागिता प्रवर्द्धन गर्ने।

५. नीति (Policy Strategies)

नीति उल्लेखित उद्देश्य प्राप्तिका लागि देहाय बमोजिमका नीति अवलम्बन गरिने छन्:

५.१ आपूर्ति नियन्त्रण (Supply Control)

- गाँजा तथा अफिमको अवैध खेती तथा उत्पादन माथि रोक लगाई नियन्त्रण गरिनेछ।
- लागूऔषधको अवैध ओसारपसार र विक्री वितरणलाई नियन्त्रण गरिने छ।
- लागूऔषधको अवैध कारोबारमा संलग्न अन्तर्राष्ट्रिय गिरोहको संगठित सञ्जाल नष्ट गर्न अन्तरदेशीय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सहयोग, समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।
- संयुक्त राष्ट्र संघीय र क्षेत्रीय महासन्धिको अनुमोदन गर्दै तदनुकूल कार्यान्वयनको व्यवस्था गरिनेछ।
- सार्क राष्ट्रका कानुन कार्यान्वयन निकायहरू बीच सूचना आदानप्रदान र सीप दक्षता तथा प्रविधि हस्तान्तरण गरी सबल र सक्षम क्षेत्रीय सञ्जाल निर्माण गरिनेछ।
- सीमावर्ती क्षेत्रमा हुने लागूऔषधको अवैध ओसार पसारलाई रोक्न विभिन्न नियन्त्रणकारी उपाय अपनाइनेछ।
- मानव संसाधनको विकास र कार्यविधिटीकरणमा जोड दिइने छ।
- लागूऔषध नियन्त्रण कानुन कार्यान्वयनको क्षेत्रमा कार्यरत तथा सम्बद्ध निकायहरूको क्षमता सुदृढ गरी विस्तारसमेत गरिने छ।
- व्यापारोपचारमा प्रयोग हुने लागू तथा मनोद्वेषक औषधिहरू (Narcotic and Psychotropic Medicines) को उत्पादन, आयात, ओसारपसार र विक्री वितरणमा समन्वय, प्रभावकारी निरीक्षण, अनुगमन र मूल्याङ्कनको व्यवस्था मिलाइने छ।

५.२ माग घटाउ (Demand Reduction)

५.२.१ दुर्व्यसन रोकथाम (Drug Abuse Prevention)

- जोखिममा परेका लक्षित समूहका लागि व्यापक एवं सघन रूपमा सबै क्षेत्रको सहभागिता जुटाई लागूऔषध दुर्व्यसन रोकथामको कार्यक्रम राष्ट्रिय अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिने छ।
- सबै प्रकारका कार्यक्रमको तर्जुमा र सञ्चालनमा लैगिक मूलप्रवाहीकरण गरिने छ।
- विद्यालयस्तरको पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका लागूऔषध दुर्व्यसन रोकथाम तथा नियन्त्रणका विषयलाई अद्यावधिक गरिनेछ साथै शिक्षक शिक्षिकाहरूको तालिमको पाठ्यक्रममा पनि लागूऔषध नियन्त्रण सम्बन्धी विषय समावेश गरिने छ।
- लागूऔषध प्रयोगकर्ताहरूको प्रयोगको अवस्थाका आधारमा सेवन, दुरुपयोग र दुर्व्यसनका स्थिति पहिचान गरी रोकथामका उपयुक्त प्रविधि तथा विधिको उपयोग गरिने छ। साथै प्रयोगकर्ताका अभिभावकहरूलाई समेत यस विषयमा संवेदनशील र सचेत तुल्याउन विभिन्न सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छन्।

५.२.२ उपचार तथा पुनर्स्थापना (Treatment & Rehabilitation)

- गुणस्तरीय उपचार र पुनर्स्थापन सेवामा लैगिक तथा अन्य कुनै भेदभाव विना लागूऔषध प्रयोगकर्ताहरूको पहुँचलाई सहज तुल्याइने छ।
- पूर्व लागूऔषध प्रयोगकर्ताहरूलाई सामाजिक तथा पारिवारिक संभालन गरिने छन्।
- उपचार र पुनर्स्थापनको क्षेत्रमा शोधकार्यलाई प्रोत्साहन गरी प्रभावकारी र सफल विधिको पहिचान गरिने छ।
- गैरसरकारी संघसंस्थाबाट उपलब्ध भैरहेको उपचार तथा पुनर्स्थापन सेवालाई सरल, सुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाउन न्यूनतम मापदण्डको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई प्रभावकारी तुल्याइने छ।
- उपचार र पुनर्स्थापनको क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान गर्ने संघसंस्था एवं व्यक्तिको पहिचान गरी प्रोत्साहन गरिनेछ।
- उपचार तथा पुनर्स्थापन पश्चात् लागूऔषध प्रयोगकर्तालाई समाजमा सम्मिलित जीवनयापन गराउन समाजिक पुनर्कीकरण (Social Reintegration) का कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
- लागूऔषध प्रयोगकर्ताहरूमा देखिने आधारभूत स्वास्थ्य समस्याहरूको पहिचान गरी त्यस्ता जोखिमहरूबाट लागूऔषध प्रयोगकर्ता स्वयं, उसका परिवार, छरौँछमेक र समुदायका अन्य व्यक्तिलाई जोगाउने कृयाकलापलाई बढावा दिइने छ।
- लागूऔषध प्रयोगकर्तामा बाढ्दै गएको एच.आई.भि. लगायतका संक्रमणलाई रोकथाम एवं न्यूनीकरणका उपाय अवलम्बन गरिने छ।

५.४ शोध र विकास (Research & Development)

- लागूशोध नियन्त्रण र रोकथामका क्षेत्रमा देखिएका समस्यामधिक महत्वका विषयहरूमा अध्ययन, अनुसन्धान तथा विकासका कार्यालाई प्रोत्साहन गरिने छ।
- नेपालमा लागूशोध दुर्बलताको स्वरूप, प्रवृत्ति, व्यापकता, किसिम एवं सख्या तथा नीतिका र परिणाम आदिको तथ्यागत आधिकारिक जानकारी प्राप्त गर्नका लागि आवधिक सर्वेक्षण प्रकृयाको थालनी गरिने छ।

५.५ सहकार्य, साझेदारी र श्रोत परिचालन (Collaboration, Partnership & resource Mobilization)

- स्थानीय श्रोतको परिचालन गरी लागूशोध दुर्बलता रोकथाम तथा नियन्त्रणका क्षेत्रमा संचालन हुने कार्यक्रमलाई दिगो तुल्याइने छ।
- निजी तथा सामुदायिक संघसंस्थाको श्रोत परिचालन गर्न सरकार र निजी/सामुदायिक/व्यवसायिक/नैर सरकारी/स्थानीय निकायका बीच साझेदारी र सहकार्यलाई प्रोत्साहन गरिने छ।
- अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाको सहयोग र सहभागीतालाई मुलुकको प्राथमिकता तर्फ उन्मुख गराउन प्रोत्साहित गरी श्रोत परिचालन गरिने छ।
- अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा कार्यरत संचालसंग सम्बन्ध तथा सामन्तस्य कायम गरी राष्ट्रिय तथा स्थानीयस्तरमा संचालको विकास गरिने छ।
- लागू शोधको आपूर्ति तथा दुर्बलता नियन्त्रणका लागि सरकारी/निजी क्षेत्र/धार्मिक क्षेत्र/शैक्षिक क्षेत्र/नागरिक समाज/स्थानीय निकाय बीचको साझेदारी प्रवर्द्धन गरी सहभागीता र सहकार्यलाई व्यापक तुल्याइने छ।

६. संस्थागत व्यवस्था

- लागूशोध नियन्त्रण कार्यालाई सक्षम र प्रभावकारी तुल्याउन मागदर्शन प्रदान गर्न, सम्बन्ध र सामन्तस्य कायम गर्न तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न एक उच्चस्तरीय लागूशोध नियन्त्रण राष्ट्रिय निर्देशन तथा सम्बन्ध समिति रहने छ। उक्त समितिको स्वरूप देहाय बमोजिम हुने छः
 - माननीय गृहमन्त्री अध्यक्ष
 - सचिव, गृह मन्त्रालय सदस्य
 - सचिव, श्रम मन्त्रालय सदस्य
 - सचिव, परराष्ट्र मन्त्रालय सदस्य
 - सचिव, सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय सदस्य
 - सचिव, शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालय सदस्य
 - सचिव, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय सदस्य
 - सचिव, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय सदस्य
 - सचिव, कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय सदस्य

१०. सचिव, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	सदस्य
११. प्रहरी महानिरीक्षक, प्रहरी प्रधान कार्यालय	सदस्य
१२. प्रमुख, राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग	सदस्य
१३. प्रतिनिधि, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय नैरसरकारी संस्था	सदस्य
१४. जना सदस्य (कस्तीमा तीन जना महिला प्रतिनिधि रहने गरी)	सदस्य
१५. मुख्य लागूशोध नियन्त्रण अधिकारी	सदस्य-सचिव
१६. लागूशोध नियन्त्रण सम्बन्धी कार्यक्रमको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी सम्बन्ध र सामन्तस्य कायम गराई कृयाकलापको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी कार्यान्वयनस्तरका समस्याको समाधान तथा निराकरण गर्ने जिम्मेवारी वहन गर्ने गरी देहायको लागूशोध नियन्त्रण कार्यकारी समिति रहने छ।	संयोजक
१. सचिव, गृह मन्त्रालय	सदस्य
२. सह-सचिव, शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालय	सदस्य
३. सह-सचिव, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	सदस्य
४. सह-सचिव, कानून तथा न्याय मन्त्रालय	सदस्य
५. महानिरीक्षक, भन्सार विभाग	सदस्य
६. निरीक्षक, औषधि व्यवस्था विभाग	सदस्य
७. निरीक्षक, राष्ट्रिय एड्स तथा यौन रोग नियन्त्रण केन्द्र	सदस्य
८. प्रहरी नायब महानिरीक्षक, प्रहरी प्रधान कार्यालय	सदस्य
९. प्रतिनिधि, नेपाल प्रवक्ता महासंघ	सदस्य
१०. प्रतिनिधि, नैर सरकारी संस्था -३ जना (कस्तीमा १ जना महिला प्रतिनिधि हुनेगरी)	सदस्य
११. मुख्य लागूशोध नियन्त्रण अधिकारी	सदस्य-सचिव
१२. लागूशोध रोकथाम तथा नियन्त्रणको क्षेत्रमा व्यापक स्तरमा सचेतना र जागरणका कार्यक्रम संचालन गराउन, उपचारान्तरक तथा मानवीय सेवाको गुणस्तरीय प्रवाह गराउन, आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्न, व्यापक सहभागीतात्मक र स्वायत्त संस्थाका रूपमा "राष्ट्रिय लागूशोध माग घटाउ अभियान (National Drug Demand Reduction Campaign)" को व्यवस्था गरिने छ।	सदस्य
१३. हालको लागूशोध नियन्त्रण कानून कार्यान्वयन इकाईको मौजुदा स्वरूप र क्षमतालाई समय सापेक्ष रूपमा सुदृढ र सक्षम तुल्याई यसलाई विशेषीकृत संयन्त्रका रूपमा नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय अर्न्तगत "लागूशोध नियन्त्रण ब्यूरो (Narcotics Control Bureau) स्थापना गरिने छ। साथै यस ब्यूरोमा विशेष कार्यटोलीमा सलगन हुने नेपाल प्रहरीका कर्मचारीहरूको विशेषीकृत सेवा संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ।	सदस्य

६. कानूनी व्यवस्था (Legislation)

संयुक्त राष्ट्र संघ र क्षेत्रीय महासन्धि तथा राष्ट्र संघको महासभा र अन्य सम्मेलनमा लागूशोधको रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि मुलुकले गरेको प्रतिबद्धता तथा ती संयन्त्रको भावना अनुस्य कानूनलाई प्रयाप्त, कठोर, मानवीय दृष्टिले उपयुक्त तथा कार्यान्वयन योग्य तुल्याउन विद्यमान लागूशोध नियन्त्रण कानूनमा सुधार गरिनेछ। साथै उक्त कानूनलाई प्रभावकारी तुल्याउन मुद्रा निर्मलीकरण, साक्षी, संरक्षण र सहायक रसायन जस्ता विषयमा समेत आवश्यक कानून निर्माण गरिने छ।

६. नीतिगत सुधार तथा संशोधन (Policy Reforms)

लागूशोध दुर्बलता र यसको अवैध उत्पादन, ओसारपसारको कृयाकलाप, स्वरूप, व्यापकता र परिणाम आदिको गतिशीलता एवं समय सापेक्ष सुधारको आवश्यकतालाई दृष्टिगत गरी नीतिलाई समय सापेक्ष र समावेशी तुल्याउन प्रत्येक ५ वर्षमा नीतिको पुनरावलोकन गरी आवश्यक सुधार गरिने छ।

६. नीतिको कार्यान्वयन व्यवस्था

- नीतिको कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध सबै पक्षित सम्बन्ध र सामन्तस्य कायम गरी आवश्यक विषयगत तथा क्षेत्रगत रणनीति (Sectoral and Thematic Strategy) तथा कार्य योजना (Plan of Action) तर्जुमा गरिने छ।
- यस नीतिको कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवार निकायहरूले आ-आफ्नो वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा गर्नेछन्।
- लागूशोधको दुर्बलता रोकथाम तथा नियन्त्रणको विषय सर्वसम्बन्धित (Cross Cutting) भएकाले विभिन्न कार्यनीति तथा कार्यक्रम पद्धतिमा यस विषयलाई मूलप्रवाहीकरण (Mainstreaming) गरिने छ।
- मिजराष्ट्र भारतसंगको द्विपक्षीय सम्बन्ध तथा अन्तर सीमासम्बन्धी विभिन्न अभ्यासमा यस विषयलाई प्राथमिकता दिइने छ।

१०. अग्रिम हुने

लागूशोध नियन्त्रण राष्ट्रिय नीति, २०५२ खारेज हुने छ।

लागूशोध नियन्त्रण राष्ट्रिय नीति

२०६३

नेपाल सरकार

गृह मन्त्रालय

लागूशोध नियन्त्रण शाखा
सिंहदरवार, काठमाडौं

- ३.२.३ गैरसरकारी संस्था तथा समुदायमा आश्रित संस्थाहरूलाई पुनःस्थापना केन्द्र सञ्चालनको लागि प्रोत्साहन दिने ।
- ३.२.४ पुनःस्थापना केन्द्र सञ्चालनको लागि आवश्यक मापदण्ड तोक्ने ।
- ३.२.५ पुनःस्थापना केन्द्र र केन्द्रबाट प्रदान गरिने सेवाहरूबाट जनसाधारणलाई सुस्पष्टित गर्ने ।
- ३.२.६ पुनःस्थापना केन्द्रको अनुगमन र मूल्यांकनको कार्यलाई उच्च प्राथमिकता दिने ।
- ३.२.७ तालिकाको मापदण्ड अनुसार प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन भएको पुनःस्थापना केन्द्रहरूलाई विशेष रूपले प्रोत्साहित गर्ने ।
- ३.२.८ पुनःस्थापना केन्द्रभित्र विभिन्न योग तथा ध्यान थिरेहरू सञ्चालन गरी पूर्व लागूऔषध प्रयोगकर्ताहरूको मानसिक अवस्था परिवर्तन गर्ने प्रयास गर्ने ।
- ३.२.९ पुनःस्थापना केन्द्रहरूमा गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्ने आवश्यकता अनुसार राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरको तालिमको व्यवस्था गर्ने ।
- ३.२.१० पुनःस्थापना केन्द्रहरूको सञ्चालको व्यवस्था गर्ने ।
- ३.२.११ पुनःस्थापन तथा उपचार केन्द्रको गतिविधि बारे नियमित अनुगमन एवं सुपरिवेक्षण गर्न स्थानीय प्रशासनको भूमिकालाई सक्रिय तुल्याउने ।
- ३.३. सामाजिक पुनर्परीक्षणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने :-
- ३.३.१ पुनरावृत्ति (Relapse) नगर्ने कस गर्न सोध विकास, आय बाबत, तथा उकमर्षितानको विकास गर्न जीवनशैलीको कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- ३.३.२ अभिभावक तथा पूर्व लागूऔषध प्रयोगकर्ताहरू बीच आपसी सञ्चाल निर्माण गरी भेटघाट, छलफल तथा आपसी सम्बन्धको माध्यमबाट पुनरावृत्ति (Relapse) लाई कम गर्न प्रयास गर्ने ।
- ३.३.३ लागूऔषध प्रयोगकर्ता तथा पूर्व प्रयोगकर्ता प्रति गरिने सामाजिक बेरम्बाव हटाउन परिवार र समुदायको सहभागितामा चेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।

उद्देश्य ४ – लागूऔषध प्रयोगकर्ता, लिवको परिचाय ट सन्मुखता उच्च आई.भी. हेल्थटाइटिस, शौचालय टोग वरस्ता संक्रमणको बालिबालाई लिवज्या ट लूकीकरण गर्ने ।

कार्यक्रम

- ४.१. मौखिक प्रतिस्थापन विधि-
 - ४.१.१ सेधाडोन्, बुपुनर्फन लगायतका मौखिक प्रतिस्थापन उपचार पद्धतिको क्षमता अभिवृद्धि गरी आवश्यकतानुसार क्षेत्र बाढाउँदै यो कार्यक्रम आवश्यकतानुसार कारगारहरूमा समेत विस्तार गर्ने ।
 - ४.१.२ मौखिक प्रतिस्थापन विधि नेपाल सरकारबाट स्वीकृत सक्षम सरकारी तथा निजी अस्पताल एवं गैर सरकारी संस्था मार्फत सञ्चालन गर्ने । यो कार्यक्रमलाई बढी प्रभावकारी गराउनको लागि आवश्यक मनो-सामाजिक सहयोग पद्धति (Psycho Social Support System) को समेत व्यवस्था गर्ने ।
 - ४.१.३ मौखिक प्रतिस्थापन कार्यक्रममा प्रयोग हुने शौचालयको अपूर्ण तथा गुणस्तरको व्यावस्थापन एवं अनुगमन स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, शौचश्री व्यवस्था विभाजनको समन्वयमा गर्ने ।
 - ४.१.४ मौखिक प्रतिस्थापन उपचार पद्धतिको लागि आवश्यक तालिम प्राप्त जनशक्ति, न्यूनतम भौतिक तथा पारिवेधिक सुविधाहरूको व्यवस्थापन गर्ने ।
 - ४.१.५ मौखिक प्रतिस्थापन उपचार पद्धतिमा प्रयोग हुने औषधिहरू अक्षेयत्वमा बजारमा आबतल हुन नदिनका लागि स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय तथा क्रान्तिकार्ययन निकायहरू बीच समन्वय गरी उपयुक्त नियन्त्रणको व्यवस्था मिलाउने ।
- ४.२. अन्य शक्ति न्यूनीकरण कार्यक्रम सञ्चालन-
 - ४.२.१ समुदायमा आश्रित विस्तृत संलग्नता (Comprehensive Outreach) कार्यक्रम मार्फत सुरक्षित सूई, कण्डोम लगायतका साधनहरूको व्यवस्थापन गर्ने ।
 - ४.२.२ आवश्यकताको आधार र समुदायको संलग्नतामा न्यूनतम मापदण्ड सहितका आश्रय केन्द्र (Drop in Center) को स्थापना गर्ने । आवश्यकतानुसार कारगार भित्र फर्नि यस्तै केन्द्रको विस्तार गर्ने ।
 - ४.२.३ आश्रय केन्द्र (Drop in Center) मा रहने परामर्शदाता (Counselor) को व्यावसायिकता बृद्धिमा जोड दिने ।
 - ४.२.४ स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय र राष्ट्रिय एड्स तथा यौन रोग नियन्त्रण केन्द्र (NASC) को समन्वयमा स्वयम्सेवी परामर्श र परिक्षण (Voluntary Counseling and Testing, VCT) को स्थापनामा जोड दिने ।
 - ४.२.५ सरोकारवालाको संलग्नतामा कार्यक्रमको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्ने तथा शैक्षिकयन हटाउनको लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था मिलाउने ।

४.२.६ कार्यक्रमको स्थानिकको लागि संलग्न व्यक्तिहरूलाई तालिम तथा क्षमता अभिवृद्धिका अवसरहरू उपलब्ध गराउने ।

- ४.२.७ मौखिक प्रतिस्थापन उपचार पद्धतिको लागि आवश्यक मार्गदर्शन (Guidelines) र कार्य योजना निर्माण गर्ने ।
- ४.२.८ क्षति न्यूनीकरण (Harm Reduction) सम्बन्धी अन्य कार्यहरू स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयसंगको समन्वयमा सँग सँगै सञ्चालन गर्ने ।
- ४.२.९ **महिला लागूऔषध प्रयोगकर्ताको लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन-**
- ४.२.९.१ मौखिक रूपमा वा सूई मार्फत लागूऔषध प्रयोग गर्ने महिलाहरूको लागि चेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने । यस्ता कार्यक्रमहरू कारगारभित्र समेत विस्तार गर्ने ।
- ४.२.९.२ महिला लागूऔषध प्रयोगकर्ताहरूको स्वास्थ्य समस्यालाई विशेष प्राथमिकता दिने ।
- ४.२.९.३ सुरक्षित सूईको प्रयोग तथा सुरक्षित यौन बारे जनचेतना जगाउने ।
- ४.२.९.४ महिला लागूऔषध प्रयोगकर्ताको जीविकोपार्जनको लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- ४.२.९.५ महिला लागूऔषध प्रयोगकर्ताको परिवार तथा समुदायको सामाजिक पुनःस्थापनको लागि विशेष जोड दिने ।

उद्देश्य ५ – लागूऔषधको टोकेक्षण तथा लियन्ज्याडोँग एडोकाट एटोको विभिन्न लिवज्याट शीव आवश्यक सहकार्य गर्ने ।

कार्यक्रम

- ५.१. सहकार्यमा जोड दिने :-
 - ५.१.१ ओखिम तथा क्षति न्यूनीकरणका कार्यक्रमहरूमा प्रभावकारिता ल्याउन गीत निर्माता, कानुन कार्यान्वयनमा संलग्न निकाय तथा समुदायमा रहेका नकारात्मक धारणालाई परिवर्तन गर्न चेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
 - ५.१.२ ओखिम तथा क्षति न्यूनीकरण कार्यक्रमलाई विस्तार गरी लक्षित समूहको पहुँचलाई सुनिश्चित गर्ने पूर्व लागूऔषध प्रयोगकर्ता तथा सरोकारवालाहरूलाई कार्यक्रम तर्जुमा देख्न नै सहभागी गराउने ।
 - ५.१.३ आवश्यकताको आधारमा विभिन्न दातृ निकायहरूबाट प्राप्त प्राविधिक तथा वित्तीय सहयोगलाई परिचालन गर्ने । यस्ता कार्यक्रम सञ्चालनको लागि आवश्यकता अनुसार विभिन्न प्राविधिक कार्य समूह (Technical Working Group) तथा अन्य काम दल (Task Force) समेतको व्यवस्था गर्ने ।
 - ५.१.४ मानव श्रोत विकासका लागि सम्बन्धित सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूसंगको सहकार्यमा जोड दिने ।
 - ५.१.५ शैक्षिक तथा अनुसन्धानमा विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संस्था, समुदाय तथा शैक्षिक संस्थासंग सहकार्य गरी अघि बढ्ने ।
- ५.२. लागूऔषध नियन्त्रण व्यूरोको स्थापना गर्ने :-
 - ५.२.१ लागूऔषध नियन्त्रण व्यूरोको स्थापना गर्न अवधारण पत्र तयार गर्ने ।
 - ५.२.२ उक्त अवधारणा पत्रमाथि विभिन्न सरोकारवालासंग विचार विमर्श गरी प्राप्त सुझावका आधारमा लागूऔषध नियन्त्रण व्यूरो स्थापना गर्ने ।
 - ५.२.३ लागूऔषध नियन्त्रण व्यूरोलाई श्रोत साधन सम्पन्न तुल्याउने ।
 - ५.२.४ लागूऔषध नियन्त्रण व्यूरोमा कार्यरत कर्मचारीको सेवा विशिष्टिकृत रूपमा सञ्चालन गरी उनीहरूको दक्षता अभिवृद्धि गर्ने विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- ५.३. लागूऔषध नियन्त्रण कार्यक्रमको सुदृढीकरण तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने :-
 - ५.३.१ मौखिक लागूऔषध नियन्त्रण कार्यक्रमको वर्तमान संगठनात्मक संरचनाको आवश्यक अध्ययन र परामर्श गरी संगठनात्मक पुनःसंरचना गर्ने ।
 - ५.३.२ कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि स्वदेश तथा विदेशमा आवश्यक तालिमको व्यवस्था मिलाउने ।
 - ५.३.३ सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाद्वारा संचालित लागूऔषध नियन्त्रण कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको मापदण्ड तयार गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने ।
 - ५.३.४ लागूऔषध कार्यक्रममा सम्बन्धित विभिन्न अधिकारिक सूचना तथा तथ्याङ्क संकलन गरी तथ्याङ्क सञ्चय केन्द्र (Data Base Bank) को स्थापना गर्ने ।
 - ५.३.५ लागूऔषध नियन्त्रण कार्यक्रमलाई यस क्षेत्रमा कार्यरत सबै गैरसरकारी संस्था, सामुदायिक संघसंगको सरोकारवालाहरूको छुला संलग्नको रूपमा विकास गर्ने ।
 - ५.३.६ लागूऔषध नियन्त्रण कार्यक्रमलाई दातृ निकायसंगको समन्वय गरी लागूऔषध नियन्त्रण सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
 - ५.३.७ सञ्चालित लागूऔषध नियन्त्रण कार्यक्रमको रिपोर्नका लागि वाय्सेट फण्ड स्थापना गर्ने । सो फण्डमा सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूले रकम उपलब्ध गराउने ।
 - ५.३.८ उक्त कोष सञ्चालनका लागि आवश्यक कार्याविधि र मापदण्ड तयार गर्ने ।

५.४. अन्य निकायहरूसंगको सहकार्य-

- ५.४.१ नेपाल सरकारका केन्द्रीय स्तरका सरोकारवाला निकायहरू (जस्तै राष्ट्रिय योजना आयोग, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, स्थानीय विकास मन्त्रालय, महिला, बाबशानिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय, शिक्षा मन्त्रालय, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय अर्थ मन्त्रालय) सँगको सहकार्यमा सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रबाट सञ्चालित लागूऔषध सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरूलाई प्कीकृत रूपमा सञ्चालन गर्ने ।
- ५.४.२ केन्द्र तथा जिल्लास्तरमा अवस्थित स्थानीय निकाय तथा विभिन्न सरोकारवाला संस्था बीच आवश्यक समन्वय र सहकार्य गरी निर्वाहित बैठक, छलफल तथा सूचना आदान प्रदान गरी सञ्चालित कार्यक्रमको मूल्याङ्कन गर्ने ।
- ५.४.३ स्वीकृत चिकित्सकको प्रसूक्त्यन विना अन्तर्राष्ट्रिय लागूऔषध नियन्त्रण बोर्ड (INCB) बाट तीक्रियाका लागूऔषध (Narcotic) तथा मर्नाटोपिक (Psychotropic) समूहका औषधिहरू विक्री बितरण गर्न नदिन कानुन कार्यान्वयन ढुकाइहरूको अनुगमन प्रभावकारी बनाउने ।
- ५.४.४ चुरोट, सुतीजन्य वस्तु तथा मदिरा बेचबिखनका लागि अनुमति पत्रको व्यवस्था गर्ने । अटार बत्त बन्द्याक वस्तु तथा उमरका व्यक्तिलाई यस्ता वस्तु बेचबिखनमा रोक्न लगाउने ।
- ५.४.५ शिक्षा मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रसंगको सहकार्यमा विद्यालय स्तरका पाठ्यक्रममा लागूऔषध सम्बन्धी विषयहरूलाई समावेश गराउने ।
- ५.४.६ लागूऔषध नियन्त्रणको लागि यसको दुरुव्यसन र कारोबारमा संलग्न व्यक्तिलाई निरन्सारित गर्ने हवाइँ तथा स्थल नाकाहरूमा विशेष सावधानी अपनाइने ।
- ५.४.७ लागूऔषधको अक्षेय कारोवारबाट प्राप्त रकमको सम्भावित समानीलाई निरन्सारित गर्ने सम्बन्धी कानुन कार्यान्वयनमा विशेष ध्यान दिनुने ।
- ५.४.८ लागूऔषध नियन्त्रणको कार्यमा विशेष योगदान पुऱ्याउने गैर सरकारी संस्थाहरूलाई उनीहरूले उपचार तथा पुनःस्थापनाको कार्यमा पुऱ्याएको योगदानको आधारमा आवश्यक प्रोत्साहन दिनेतक विचार गरिने छ ।

उद्देश्य ५ – लागूऔषधको टोकेक्षण बढु-आयुष्यिक तथा बहुपक्षीय अयुकोले बसन्ता लिवजिल अध्ययन अनुसन्धान गर्ने ।

कार्यक्रम

- ५.१ लागूऔषध दुर्व्यसनको स्वरूप,पूर्वति, व्यापकता,क्षिसम एवं संख्या तथा परिमाण आदिको तथ्यागत जानकारी प्राप्त गर्नका लागि आवधिक सर्वेक्षण तथा आधारभूत सर्वेक्षण गर्ने । यसको लागि सम्बन्धित विशेषज्ञको उपयोगलाई प्राथमिकता दिनुने छ ।
- ५.२ लागूऔषध नियन्त्रणका लागि विषयव्यापी रूपमा अड्गीकार गरिएका विधि (Procedure) को अध्ययन गरी नेपालको सन्दर्भमा उपयुक्त हुन सक्ने विधिको प्रयोग गर्ने ।
- ५.३ लागूऔषध नियन्त्रण सम्बन्धी क्रियाकलापहरूको निर्वाहित अनुगमन मूल्याङ्कन तथा पुष्टपोषणको लागि नागरिक समाजको समेत प्रतिनिधित्व रहने गरी संयन्त्र (Mechanism) निर्माण गर्ने ।
- ५.४ लागूऔषध नियन्त्रण सम्बन्धी क्रियाकलापहरूबाट प्राप्त परिणामका बारेमा सामाजिक परीक्षण (Social Audit) को व्यवस्था मिलाइने छ ।

५. विविध (Miscellaneous)

- ५.१ **रूपनीय कार्यान्वयनको कार्य योजना**
लागूऔषध नियन्त्रण सम्बन्धी रूपनीतिको यफल कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध संघ संस्था/ सरोकारवाला संस्था सहनसँग छलफल र अन्तरक्रिया गरी कार्य योजना तयार गरिने छ ।
- ५.२ **अनुगमन तथा मूल्याङ्कन-**
लागूऔषध नियन्त्रण रूपनीति प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि आवश्यक अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था मिलाइने छ ।
- ५.३ **मानव अधिकारको संरक्षण-**
यस रूपनीतिले विश्वव्यापी मानव अधिकारका सर्वमान्य सिद्धान्तहरूलाई ध्यानमा राखिनेछ । विशेष गरी रूपनीतिको कार्यान्वयन गरी मानव अधिकारको मूूल र मान्यताप्रति आँच नपुऱ्याइने कुरामा विशेष सतर्कता अपनाइने छ ।

लागूऔषध नियन्त्रण रूपनीति, २०६६

नेपाल सरकार

गृह मन्त्रालय

लागूऔषध नियन्त्रण शाखा

सिंहदरवार, काठमाडौं